

การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากทุนทางธรรมชาติ ตำบลนาโสก อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร Community Economic Development Based-on Natural Capital of Na-sok Sub-district, Muang District, Mukdahan Province

พิศดาร แสนชาติ¹ จิตติ กิตติเลิศไพศาล¹ชาติชัย อุดมกิจมงคล² สัณญาศรณ์ สวัสดิ์ไธสง²

E-mail: pisdpc7@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) บริบทและศักยภาพทุนทางธรรมชาติ และ 2) เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากทุนทางธรรมชาติของตำบลนาโสก อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพที่ศึกษาใน ประชากรที่เป็นประชาชนที่อาศัยอยู่ในตำบลนาโสก จำนวน 10,245 คน กลุ่มเป้าหมายในการวิจัย คือ ประชาชนผู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากทุนทางธรรมชาติที่สมัครใจร่วมเป็นนักวิจัยชุมชน จำนวน 30 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล ได้แก่ แบบบันทึกการประชุมเชิงปฏิบัติการการประชุมวางแผนแบบมีส่วนร่วม แบบบันทึกการสังเกต แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม แบบสัมภาษณ์ชนิดกึ่งโครงสร้าง และแบบสำรวจสมุนไพรรในท้องถิ่น

ผลการวิจัยพบว่า บริบททุนทางธรรมชาติของตำบลนาโสก ประกอบด้วย 1) ทรัพยากรดิน ส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นดินร่วนปนทราย เหมาะสมแก่การเพาะปลูกพืช 2) ทรัพยากรน้ำ มีแหล่งน้ำตามธรรมชาติ 55 แห่ง และแหล่งน้ำที่สร้างขึ้น รวม 17 แห่ง แต่ไม่มีระบบชลประทาน 3) ภูเขา มีเทือกเขาทอดยาวตามทิศตะวันออกไปตะวันตก ประกอบด้วยภูเขา 6 ลูก ครอบคลุมพื้นที่กว่าร้อยละ 65 ของตำบล มีทัศนียภาพที่สวยงาม และ 4) ป่าไม้ เป็นป่า เบญจพรรณ เป็นแหล่งพืชสมุนไพรและอาหารของประชาชน ทุนทางธรรมชาติของตำบลนาโสกมีศักยภาพที่สำคัญ 2 ด้าน ได้แก่ ศักยภาพด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และศักยภาพด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาสมุนไพร ซึ่งศักยภาพดังกล่าวสามารถกำหนดเป็นแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากทุนทางธรรมชาติ ได้ 2 ประการ คือ การพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และการสร้างมูลค่าจากสมุนไพร

คำสำคัญ: การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ทุนทางธรรมชาติ

Abstract

This research was aimed to study context and potential of natural capital, and to offer guidelines of Community Economic Development Based-on Natural Capital of Na-sok Sub-district, Muang District, Mukdahan Province (CEDNCN). The population of this quality research were 10,245 people who live in Na-sok Sub-district. The research target group were 30 stakeholders who involved with CEDNCN. The research tools were the records of participatory planning conference operation, observation, group discussion, semi-construction interview, and local herbs survey. The research results were found that: the natural capital context of Na Sok sub-district consists of: 1) soil resources, majority of soil were sandy loam which suitable for growing plants; 2) water resources, there are 55 natural water resources and 17 built water resources, but no irrigation system; 3) mountain, there are mountains stretching from east to west consists of 6 mountains and covers over 65 percent of the sub-district area with beautiful scenery; and 4) forest, it is a mixed forest which is a source of herbs plants and food for the people. The natural capital of Na Sok sub-district has two important potentials, including the potential on eco-tourism development, and the potential on herbs wisdom conservation and reviving. These potentials can set as 2 points of Community Economic Development guideline, including the developing of eco-tourism activities, and herbs value creation.

Keywords: community economic development, natural capital

¹ อาจารย์ประจำหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการพัฒนา คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

² อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

ความเป็นมาของปัญหา

ตำบลนาโสก อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร มีพื้นที่ทั้งหมด 162 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 101,250 ไร่ ส่วนใหญ่ร้อยละ 65 เป็นภูเขา (เทศบาลตำบลนาโสก, 2561: 2-3) มีป่าไม้ธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ซึ่งประชาชนได้ใช้สอยเป็นเครื่องเรือน ทำฟืน เผา ถ่าน มีเห็ด หน่อไม้ ผักป่าตามธรรมชาติหลากหลายชนิดที่ประชาชนนำมาบริโภคเป็นอาหารและจำหน่ายเป็นรายได้ มีสมุนไพรที่เป็นยาบำรุงร่างกายและรักษาอาการเจ็บป่วยโดยหมอยาพื้นบ้านซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดต่อกันมาเป็นเวลานาน ตลอดจนมีทัศนียภาพสวยงามที่สามารถพัฒนาเป็นเส้นทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ สภาพดินมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำกรปลูกพืช และเลี้ยงสัตว์ มีแหล่งน้ำหลายแห่ง ประกอบด้วยแหล่งน้ำธรรมชาติ ได้แก่ ลำห้วยบังอี่ และห้วยทราย และอ่างเก็บน้ำขนาดเล็ก ได้แก่ อ่างเก็บน้ำห้วยโพธิ์ทอง อ่างเก็บน้ำห้วยกะหลอง อ่างเก็บน้ำห้วยหินสือ อ่างเก็บน้ำห้วยถ้ำไพร และฝายน้ำล้นห้วยโพธิ์ทอง แต่ใช้ประโยชน์ทางการเกษตรไม่ได้เพราะลำห้วยมีตลิ่งชันมาก ฤดูแล้งน้ำจะแห้ง และยังไม่มียระบบคลองส่งน้ำชลประทาน ประชาชนในตำบลนาโสกตั้งชุมชนกระจายอยู่ตามไหล่เขาและที่ราบลุ่มหุบเขา โดยชุมชนที่มีขนาดใหญ่ที่สุดตั้งอยู่รวมกันบริเวณทิศเหนือของภูหินสือและภูถ้ำช้าง ประกอบด้วย ชุมชนบ้านนาโสก จำนวน 4 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านนาโสก หมู่ที่ 1 บ้านนาโสก หมู่ที่ 3 บ้านโนนบุผา หมู่ที่ 13 บ้านบูรพาประชาสุข หมู่ที่ 14 และชุมชนบ้านเหล่าป่าเป็ด จำนวน 3 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านเหล่าป่าเป็ด หมู่ที่ 4 บ้านเหล่าป่าเป็ด หมู่ที่ 11 บ้านเหล่าป่าเป็ดใหม่ หมู่ที่ 16

บนพื้นฐานการมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ทำให้ประชาชนในตำบลนาโสกได้ใช้พื้นที่สำหรับเพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยว ได้แก่ ข้าว ยางพารา มันสำปะหลัง อ้อย ปาล์มน้ำมัน และทำการเกษตรอื่นๆ ไปกว่า 41,396 ไร่ มีพื้นที่ปลูกไม้ผลเพียง 120 ไร่ และมีการปลูกไม้ยืนต้น 250 ไร่ (เทศบาลตำบลนาโสก, 2561: 14) สามารถสร้างรายได้และฐานะทางเศรษฐกิจภายในตำบลได้เป็นอย่างดี แต่จำนวนพื้นที่ที่ถูกใช้ในการเกษตรดังกล่าวคิดเป็นร้อยละ 41.25 ของพื้นที่ทั้งหมดนั้น แสดงให้เห็นว่ามีการรุกป่าไปบนเขตภูเขาด้วย จึงทำให้ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลาย ไม้ป่าเบญจพรรณ อาทิ ไม้แดง ไม้สัก ไม้พะยูน มีปริมาณลดลงมากเนื่องมาจากการลักลอบตัดไม้ และมีการทำลายป่าเพื่อทำการเกษตรรวมทั้งหาของป่า โดยในฤดูแล้งมักจะเกิดไฟป่า ส่งผลให้น้ำในอ่างเก็บน้ำ ลำห้วย และน้ำใต้ดิน มีปัญหาไม่เพียงพอต่อการอุปโภคบริโภค (เทศบาลตำบลนาโสก, 2561: 18) ขณะที่ผลกระทบอื่นๆ เช่น การชะล้างสารเคมีจากแปลงเกษตรลงสู่ดินและน้ำ เป็นต้น ได้ปรากฏให้เห็นจากการเจ็บป่วยของเกษตรกรที่สัมผัสสารเคมีทั้งทางตรงและทางอ้อมด้วย ซึ่งทั้งประเด็นที่เป็นจุดเด่นและประเด็นที่เป็นปัญหาเหล่านี้ ควรได้รับการพิจารณาในกระบวนการพัฒนาพื้นที่โดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในท้องถิ่น

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าทุนทางธรรมชาติของตำบลนาโสกมีความสัมพันธ์กับเศรษฐกิจชุมชน ทั้งที่เป็น 1) ปัจจัยพื้นฐาน (ดินและน้ำ) สำหรับทำการเกษตรซึ่งเป็นอาชีพหลักที่สร้างรายได้ให้กับชุมชน 2) เป็นวัตถุดิบในการใช้สอยและบริโภค (เครื่องเรือน ฟืน ถ่าน อาหาร สมุนไพร) และ 3) เป็นต้นทุนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งปัจจุบันนี้ประชาชนในตำบลนาโสกได้ตระหนักถึงโทษของการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ จึงหันกลับมาให้ความสำคัญของการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ประกอบกับชุมชนตำบลนาโสกยังไม่มีแผนการใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากทุนธรรมชาติที่มีอยู่อย่างเป็นระบบ ดังนั้น การศึกษาเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากทุนทางธรรมชาติ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากทุน 3 ธรรมวิถีผู้ไท ตำบลนาโสก อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร จึงเป็นกระบวนการในการส่งเสริมการวิจัยและพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนโดยนักวิจัยชุมชน ซึ่งจะทำการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลบริบทและศักยภาพด้านทุนทางธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจชุมชน เพื่อนำมาวางแผนหาแนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชน เป็นการเสริมพลังต่อยอดกิจกรรมที่มีในชุมชนและเป็นการสร้างองค์ความรู้ใหม่อันจะช่วยหนุนเสริมให้ประชาชนเกิดความตระหนักในคุณค่าของทุนทางธรรมชาติที่มีในวิถีชีวิตปกติของชุมชนตำบลนาโสกแล้วนำมาแปลงเป็นมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจได้มากยิ่งขึ้นและมีความยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทและศักยภาพทุนทางธรรมชาติของตำบลนาโสก อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร
2. เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากทุนทางธรรมชาติของตำบลนาโสก อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ประเภทของการวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ที่มุ่งศึกษาข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยใช้การประชุมเชิงปฏิบัติการ การประชุมวางแผนแบบมีส่วนร่วม การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสนทนากลุ่มย่อย การสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับบริบทและศักยภาพทุนทางธรรมชาติ และสำรวจทรัพยากรและเส้นทางธรรมชาติ

2. ประชากรและกลุ่มเป้าหมาย

2.1 ประชากร คือ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในตำบลนาโสก อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร ณ วันที่ 1 เมษายน 2561 จำนวน 10,245 คน (เทศบาลตำบลนาโสก, 2561: 7)

2.2 กลุ่มเป้าหมายในการวิจัย คือ ประชาชนผู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากทุนทางธรรมชาติตำบลนาโสก 7 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านนาโสก หมู่ที่ 1 บ้านนาโสก หมู่ที่ 3 บ้านโนนบุปผา หมู่ที่ 13 บ้านบุรพาประชาสุข หมู่ที่ 14 บ้านเหล่าป่าเป็ด หมู่ที่ 4 บ้านเหล่าป่าเป็ด หมู่ที่ 11 บ้านเหล่าป่าเป็ดใหม่ หมู่ที่ 16 ที่สมัครใจร่วมเป็นนักวิจัยชุมชน จำนวน 30 คน ประกอบด้วย ผู้นำตามธรรมชาติ 5 คน ผู้นำชุมชน 2 คน เจ้าหน้าที่ภาครัฐในท้องถิ่น 1 คน พระ 1 รูป ครู 1 คน สมาชิกกลุ่มอาชีพ 10 คน และจิตอาสาในชุมชน 10 คน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

- 3.1 แบบบันทึกการประชุมเชิงปฏิบัติการการประชุมวางแผนแบบมีส่วนร่วม
- 3.2 แบบบันทึกการสังเกต
- 3.3 แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม
- 3.4 แบบสัมภาษณ์ชนิดกึ่งโครงสร้าง
- 3.5 แบบสำรวจสมมติไพรินท้องถิ่น

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

หัวหน้าคณะวิจัยและคณะผู้วิจัยที่ได้รับการอบรมการพัฒนานักวิจัยแล้วจะทำการเขียนบันทึกข้อมูลในการการประชุมเชิงปฏิบัติการการประชุมวางแผนแบบมีส่วนร่วม การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสนทนากลุ่มย่อย การสัมภาษณ์เชิงลึก แล้วรวบรวมส่งให้หัวหน้าคณะวิจัยเป็นผู้เรียบเรียง ประกอบกับการส่งข้อมูลและรูปภาพที่ให้ทางไลน์กลุ่มท่องเที่ยว 3 ธรรมชาติตลอดเวลาที่มีกิจกรรมหรือข้อมูลเพิ่มเติม

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

เป็นการวิเคราะห์สรุปอุปนัย (Analytic Induction) โดยการตีความและสร้างข้อสรุปข้อมูลจากสิ่งที่เป็นรูปธรรมหรือปรากฏการณ์ ที่มองเห็นที่เก็บรวบรวมมาได้จากข้อมูลตั้งแต่ 2 ชุดขึ้นไปแล้วจึงสรุป รวมถึงการหาความจริงจากข้อเท็จจริงส่วนย่อยหลายๆส่วน ที่มีลักษณะเป็นรูปธรรมแล้วสรุปความจริงชุดใหญ่ที่มีลักษณะเป็นนามธรรมครอบคลุมข้อเท็จจริงส่วนย่อยเหล่านั้น วิธีการวิเคราะห์สรุปอุปนัยได้นามาใช้ได้ 3 ลักษณะ ได้แก่ การวิเคราะห์สรุปข้อมูลจากบันทึกภาคสนามที่เป็นส่วนบันทึกละเอียดหรือบันทึกพรรณนา การวิเคราะห์สรุปข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์จำแนกหรือจัดกลุ่ม และการวิเคราะห์ข้อมูลที่ทำการวิเคราะห์ส่วนประกอบแล้ว (เอ็ดมพร หลินเจริญ, 2555: 25)

ผลการวิจัย

1. บริบทและศักยภาพทุนทางธรรมชาติ

ทุนทางธรรมชาติ หมายถึง สิ่งที่ชุมชนมี ที่เกี่ยวข้องกับการรู้ถึงคุณค่า การรักษา และการใช้ประโยชน์ของทรัพยากรธรรมชาติประเภทต่างๆ ในตำบลนาโสกมีบริบทและศักยภาพทุนทางธรรมชาติ ดังนี้

1.1 บริบททุนทางธรรมชาติของตำบลนาโสก อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร ประกอบด้วย

1.1.1 ทรัพยากรดิน ลักษณะของดินในตำบลนาโสกโดยทั่วไปเป็นดินร่วนปนทรายประมาณ ร้อยละ 75 เหมาะสมแก่การเพาะปลูกพืช เป็นดินลูกรังประมาณ ร้อยละ 10 และเป็นดินเหนียวประมาณ ร้อยละ 15

1.1.2 ทรัพยากรน้ำ ตำบลนาโสกมีแหล่งน้ำตามธรรมชาติหลายแห่ง ประกอบด้วย ลำห้วย 25 สาย บึงหนอง 30 แห่ง มีลำน้ำขนาดกลางไหลผ่านพื้นที่ที่สำคัญ ได้แก่ ลำห้วยบังอี ห้วยทราย แต่ใช้ประโยชน์ทางการเกษตรไม่ได้เพราะมีตลิ่งชันมาก จำนวนแหล่งน้ำที่สร้างขึ้น ประกอบด้วย ฝายและอ่างเก็บน้ำขนาดเล็ก 17 แห่ง อ่างเก็บน้ำที่สำคัญ เช่น อ่างเก็บน้ำห้วยโพธิ์ทอง อ่าง

เก็บน้ำห้วยกะหลอง อ่างเก็บน้ำห้วยหินสั่ว อ่างเก็บน้ำห้วยถ้ำไทร เป็นต้น แต่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ทางการเกษตรมากนักเพราะยังไม่มีระบบชลประทาน นอกจากนี้ยังมีบ่อน้ำตื้น 65 แห่ง บ่อน้ำบาดาลโยก 34 แห่ง ในฤดูแล้งน้ำจะแห้งไม่เพียงพอต่อการอุปโภคบริโภค น้ำที่ใช้ในการอุปโภคบริโภคเป็นน้ำที่ได้จากน้ำฝน และน้ำใต้ดิน ส่วนในฤดูฝนจะมีน้ำไหลจากภูเขาในพื้นที่และจากเขตอำเภอหนองสูงไหลท่วมบางพื้นที่

1.1.3 ภูเขา ในเขตตำบลนาโสกมีเทือกเขาทอดยาวตามทิศตะวันออกไปตะวันตก ตั้งอยู่ตรงกลางครอบคลุมพื้นที่กว่าร้อยละ 65 ประกอบด้วยภูเขาน้อยใหญ่ 6 ลูก ได้แก่ ภูถ้ำช้าง ภูหินสั่ว ภูผาเมย ภูเขาควาง ภูยุง และภูก่อ โดยทางราชการได้กำหนดให้พื้นที่ตำบลนาโสกอยู่ในเขตหน่วยฟื้นฟูสภาพป่าสงวนแห่งชาติป่าดงบังอี่แปลงที่ 1 มีสำนักงานที่ตั้งอยู่ตำบลโพนทราย อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร และมีเขตป่าสงวนแห่งชาติภูผากูด ครอบคลุมพื้นที่ หมู่ที่ 7 หมู่ที่ 10 และหมู่ที่ 15

1.1.4 ป่าไม้ เป็นป่าเบญจพรรณ มีไม้ประจำถิ่นที่สำคัญ เช่น ไม้แดง ไม้พะยุง ไม้สัก ไม้ประดู่ ไม้เต็ง เป็นต้น ในปัจจุบันปริมาณป่าไม้ลดลงมากเนื่องจากการลักลอบตัดไม้เพื่อทำการเกษตรปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น ข้าว ยางพารา อ้อย มันสำปะหลัง ยูคาลิปตัส ปาล์มน้ำมัน เป็นต้น มีการหาของป่า ซึ่งอาจมีการเผาป่าทำให้เกิดไฟป่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฤดูแล้ง เทศบาลตำบลนาโสกต้องเตรียมรถน้ำเอนกประสงค์ไว้บริการตลอด 24 ชั่วโมง ซึ่งสามารถแก้ไขสถานการณ์ได้เป็นบางส่วน อย่างไรก็ตามส่วนราชการและองค์กรชุมชนที่ตระหนักเป็นคุณค่าของป่าไม้กำลังพยายามทำกิจกรรมเพื่อการรักษาและฟื้นฟู ทำให้พื้นที่ป่าบนภูเขาจำนวนมากกลับมาอุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งพืชสมุนไพรและอาหารให้ชาวตำบลนาโสกได้ใช้ในปัจจุบัน

1.2 ศักยภาพของทุนทางธรรมชาติตำบลนาโสก อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร

จากบริบททุนทางธรรมชาติตำบลนาโสกมีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขา มีดินที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูกพืช ซึ่งประชาชนได้ใช้ประโยชน์สร้างฐานะทางเศรษฐกิจมาเป็นเวลานาน ถึงแม้ว่าจะมีปัญหาด้านทรัพยากรน้ำและป่าไม้ แต่ยังไม่ถึงขั้นวิกฤต กลับมีแนวโน้มที่จะมีการพัฒนาฟื้นฟูให้มีความสมดุลยิ่งขึ้น การวิจัยครั้งนี้ได้พบว่าศักยภาพทุนทางธรรมชาติของตำบลนาโสก มีดังนี้

1.2.1 ศักยภาพด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยใช้ภูเขา ป่าไม้ และแหล่งน้ำเป็นแหล่งดึงดูดนักท่องเที่ยว จากทัศนียภาพที่สวยงาม มีทรัพยากรป่าไม้ ป่าสมุนไพร ภูเขา ถ้ำ ลานหิน มีเส้นทางเดินป่าของชาวบ้านที่สามารถพัฒนาเป็นทางจักรยานชมวิวดูได้ มีจุดพักผ่อนต้นที่บนภูหินสั่วและมีการคมนาคมสะดวก

1.2.2 ศักยภาพด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาสมุนไพร ชาวตำบลนาโสกมีภูมิปัญญาการใช้พืชจากธรรมชาติมาผลิตเป็นยาสมุนไพรรักษาโรค เพิ่มกำลัง และเป็นยาหอม ประกอบกับสมุนไพรบางชนิดสามารถปลูกในหมู่บ้านได้ และสถานบริการสาธารณสุขในตำบลนาโสกได้ส่งเสริมให้ปลูกสมุนไพรเพื่อใช้ภายในหมู่บ้าน การวิจัยครั้งนี้ได้พบว่ามีสมุนไพรมากกว่า 80 ชนิดที่มีปริมาณมากในตำบลนาโสกทั้งตามธรรมชาติและที่ปลูกไว้ในชุมชน แบ่งเป็น

1) สมุนไพรที่ขึ้นตามธรรมชาติบนภูเขา เช่น ว่านชักมดลูก รางจืด ย่านาง ย่านางแดง สมอพิเภก เครือเปสะงใหญ่ หนอนตายหยาก มะขามป้อม ว่านหางช้าง สมอไทย ชะเอมไทย ส้มกุ่ม อ้อยดำ มะขามแป บอระเพ็ด ตากวาง มะกอกป่า ปลาไหลเผือก (อ่อนด่อน) กำแพงเจ็ดชั้น (ตาไก่) พุดผา (ช้อยदान) รักदान กำลั้งข้างสาร กำลั้งเสื่อโคร่ง ม้ากระต๊อบโรง ช้างน้ำว กระแตไต่ไม้ เครืออิทก ยางเครือ รากพังคี รากสาน ผักย่างย้าย หมากม้อ เครือภูข้าง เข็มป่า เค็ง เครือหนามกะแตว แดงดง ข่อยดง เปล้าใหญ่ กลิ้งกลางดง กลิ้งกลางदान คนทา ขันหมากเศรษฐี นมน้อย นมบัว นมควาย นมสาว นมแมว หนั่งหอม เปราะป่า พระยาเสื่อโคร่ง กระจอนเนา มะหวด ไม้ไผ่ไร่ หัวลิงล่อน อ้อยสามสวน จวงหอม ลิ่นแรด ไตห่าน ไทร คำมอกหลวง(ไข่นา) พะยอม เต็ง รังเหมือดแอ่ ลูกใส ตานกกด หัวร้อยรู เป็นต้น

2) สมุนไพรที่ปลูกไว้ในชุมชน เช่น เสดดพังพอนตัวเมีย เสดดพังพอนตัวผู้ ฟ้าทะลายโจร มะรุม ไพล พักข้าว อัญชัน อังกาบ ขมิ้นชัน หม่อน ทองอุไร ผักหวานป่า ผักหวานบ้าน ว่านหางจระเข้ เป็นต้น

2. แนวทางพัฒนาการเศรษฐกิจชุมชนจากทุนทางธรรมชาติของตำบลนาโสก อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร

จากบริบทและศักยภาพทุนทางธรรมชาติที่มีของตำบลนาโสกที่พบว่า

2.1 ตำบลนาโสกมีภูมิประเทศที่สวยงาม มีภูเขาที่ไม่สูงมากจำนวน 6 ลูก ตั้งอยู่ใจกลางพื้นที่ของตำบล โดยพื้นที่ภูเขาเป็นป่าชุมชน มีถนนเชื่อมระหว่างหมู่บ้านที่ตั้งอยู่รอบภูเขาอันมีทัศนียภาพที่สวยงาม สามารถพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติได้ ชุมชนจึงได้กำหนดกติกาการบริหารจัดการ ดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จากป่าและภูเขาโดยมีการขึ้นสำรวจบนภูหินสั่วเดือนละ 1 ครั้ง ระดมกำลังทำแนวกันไฟทำให้ไม่มีไฟไหม้ป่า อันเป็นการป้องกันและรักษาทรัพยากรธรรมชาติของภูเขาได้ ได้รับนักท่องเที่ยวเดินทางชมเส้นทางธรรมชาติและศึกษาระบบนิเวศของภูหินสั่วแล้วไม่น้อยกว่า 5 คณะ ในอนาคตชุมชนมีความต้องการพัฒนาเป็นเส้นทางปั่น

จักรยานเพื่อสุขภาพ เพื่อชมทิวทัศน์หรือแข่งขัน รวมถึงจัดกิจกรรมการวิ่งเพื่อสุขภาพและการแข่งขันวิ่งได้ ซึ่งจะทำให้เกิดการซื้อขายอาหาร เครื่องดื่มสินค้า ของที่ระลึก สมุนไพร และการบริการต่างๆ ในชุมชน

2.2 มีพืชสมุนไพรหลายชนิดบนภูเขาป่าชุมชน มีหมอบ้าน ประชาชนใช้สมุนไพรเพื่อสุขภาพ หน่วยงานสาธารณสุขในพื้นที่ส่งเสริมการใช้สมุนไพรเพื่อสุขภาพ จึงมีการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาสมุนไพร โครงการได้วิจัยนี้ได้ฟื้นฟูกลุ่มหมอยาสมุนไพรที่บ้านและมีกิจกรรมการสำรวจสมุนไพรบนภูหินสิว มีความร่วมมือกับสถานีอนามัยเฉลิมพระเกียรติ ฯ บ้านนาโสก เพื่อการอนุรักษ์และเพิ่มพื้นที่ปลูกสมุนไพร ซึ่งจะทำให้ช่วยลดรายจ่ายในการซื้อจากภายนอกชุมชน ในอนาคตกลุ่มหมอยาสมุนไพรต้องการผลิตต้นกล้าและปลูกพืชสมุนไพรเป็นอาชีพเสริม การแปรรูปผลิตภัณฑ์สมุนไพรเพื่อการจำหน่าย และพัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้สมุนไพรผู้ไทนาโสกเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้และต่อยอดเชิงธุรกิจ

ดังนั้นศักยภาพของทุนทางธรรมชาติของตำบลนาโสก อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหารจึงมีความสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจชุมชน ที่สามารถนำมากำหนดแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากทุนทางธรรมชาติ โดยมีกลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้องซึ่งจะแสดงดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ศักยภาพของทุนทางธรรมชาติตำบลนาโสก อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร ความสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจชุมชนแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากทุนทางธรรมชาติ และกลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้อง

ศักยภาพของทุนทางธรรมชาติ	ความสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจชุมชน	แนวทางการพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนจากทุนทางธรรมชาติ	กลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้อง
1. ด้านการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 1) ชุมชนตั้งอยู่รอบภูเขาที่ไม่สูงมากทำให้เดินสำรวจได้สะดวก 2) พื้นที่ภูเขาได้ถูกยกให้เป็นป่าชุมชน 3) ถนนเชื่อมระหว่างหมู่บ้านถูกตัดรอบภูเขา มีทิวทัศน์ที่สวยงาม	1) ชุมชนสามารถกำหนดกติกาการบริหารจัดการ ดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จากป่าและภูเขาได้ 2) ถ้าสามารถจัดการท่องเที่ยวทางธรรมชาติหรือเชิงนิเวศได้จะเกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆที่หลากหลาย ทั้งการซื้อขายสินค้า และการบริการของคนในชุมชน	การพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 1) สามารถพัฒนาเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เช่น เดินสำรวจศึกษาธรรมชาติ การกางเต็นท์พักแรม เป็นต้น 2) สามารถพัฒนาเส้นทางปั่นจักรยานเพื่อสุขภาพ เพื่อชมทิวทัศน์หรือแข่งขัน 3) สามารถจัดกิจกรรมการวิ่งเพื่อสุขภาพและการแข่งขันวิ่งได้ทุกระยะทาง	- เทศบาลตำบลนาโสก - โรงเรียน - ตำรวจ - โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล - อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) - กลุ่มจิตอาสาอนุรักษ์ภูหินสิว - ผู้นำชุมชน - กลุ่มผู้สูงอายุ - กลุ่มทอดผ้าป่าทะเลหลวงและผ้าฝ้ายเสริมใยเปิด - สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดมุกดาหาร
2. ด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาสมุนไพร 1) มีพืชสมุนไพรตามธรรมชาติที่หลากหลาย 2) มีหมอบ้านและผู้สืบทอด 3) ประชาชนมีการใช้สมุนไพรรักษาโรคและฟื้นฟูสุขภาพ 4) หน่วยงานสาธารณสุขในพื้นที่ส่งเสริมการใช้สมุนไพรเพื่อสุขภาพ	1) การอนุรักษ์พืชสมุนไพรในธรรมชาติและเพิ่มพื้นที่ปลูกสมุนไพรในชุมชน จะทำให้มีพืชสมุนไพรใช้สอย ช่วยลดรายจ่ายในการซื้อจากภายนอกชุมชน 2) การผลิตต้นกล้าพืชและสมุนไพรเป็นอาชีพเสริม 3) การแปรรูปผลิตภัณฑ์สมุนไพรเพื่อการจำหน่าย	การสร้างมูลค่าจากสมุนไพร 1) สามารถสร้างรายได้จากการจำหน่ายต้นกล้าและเมล็ดพันธุ์พืชสมุนไพรได้ 2) สามารถทำการผลิตและแปรรูปสมุนไพรเพื่อการจำหน่ายได้ 3) สามารถพัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้สมุนไพรผู้ไทตำบลนาโสกเพื่อการถ่ายทอดองค์ความรู้และต่อยอดเชิงธุรกิจได้	- โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล - อสม. - กลุ่มผู้สูงอายุ - กลุ่มสมุนไพร - ผู้นำชุมชน - กลุ่มจิตอาสาอนุรักษ์ภูหินสิว

จากตาราง จะเห็นได้ว่าทุนทางธรรมชาติของตำบลนาโสก อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร มีศักยภาพที่สามารถกำหนดเป็นแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนได้สองประการ ได้แก่ การพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และการสร้างมูลค่าจากสมุนไพร

ประการแรก คือ การพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้แก่ การเดินสำรวจศึกษาธรรมชาติ การกางเต็นท์พักแรม การปั่นจักรยานเพื่อสุขภาพ เพื่อชมทิวทัศน์หรือแข่งขัน จัดกิจกรรมการวิ่งเพื่อสุขภาพและการแข่งขันวิ่งได้ทุกระยะทาง โดยมีกลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย เทศบาลตำบลนาโสก โรงเรียน ตำรวจ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) กลุ่มจิตอาสาอนุรักษ์หินสิ่ว ผู้นำชุมชน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มทอผ้า รวมถึงสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดมุกดาหาร

ประการที่สอง คือ การสร้างมูลค่าจากสมุนไพร ได้แก่ การเพาะต้นกล้าสมุนไพร การเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์พืชสมุนไพร การผลิตสมุนไพร การแปรรูปสมุนไพร และสามารถพัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้สมุนไพรผู้ไทตำบลนาโสก เพื่อการถ่ายทอดองค์ความรู้และต่อยอดเชิงธุรกิจ โดยมีกลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล อสม. กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มสมุนไพร กลุ่มผู้นำชุมชน และกลุ่มจิตอาสาอนุรักษ์หินสิ่ว

ภาพประกอบที่ 1 และ 2 หมอยาบ้านนาโสกกับสมุนไพรและทัศนียภาพหินสิ่ว

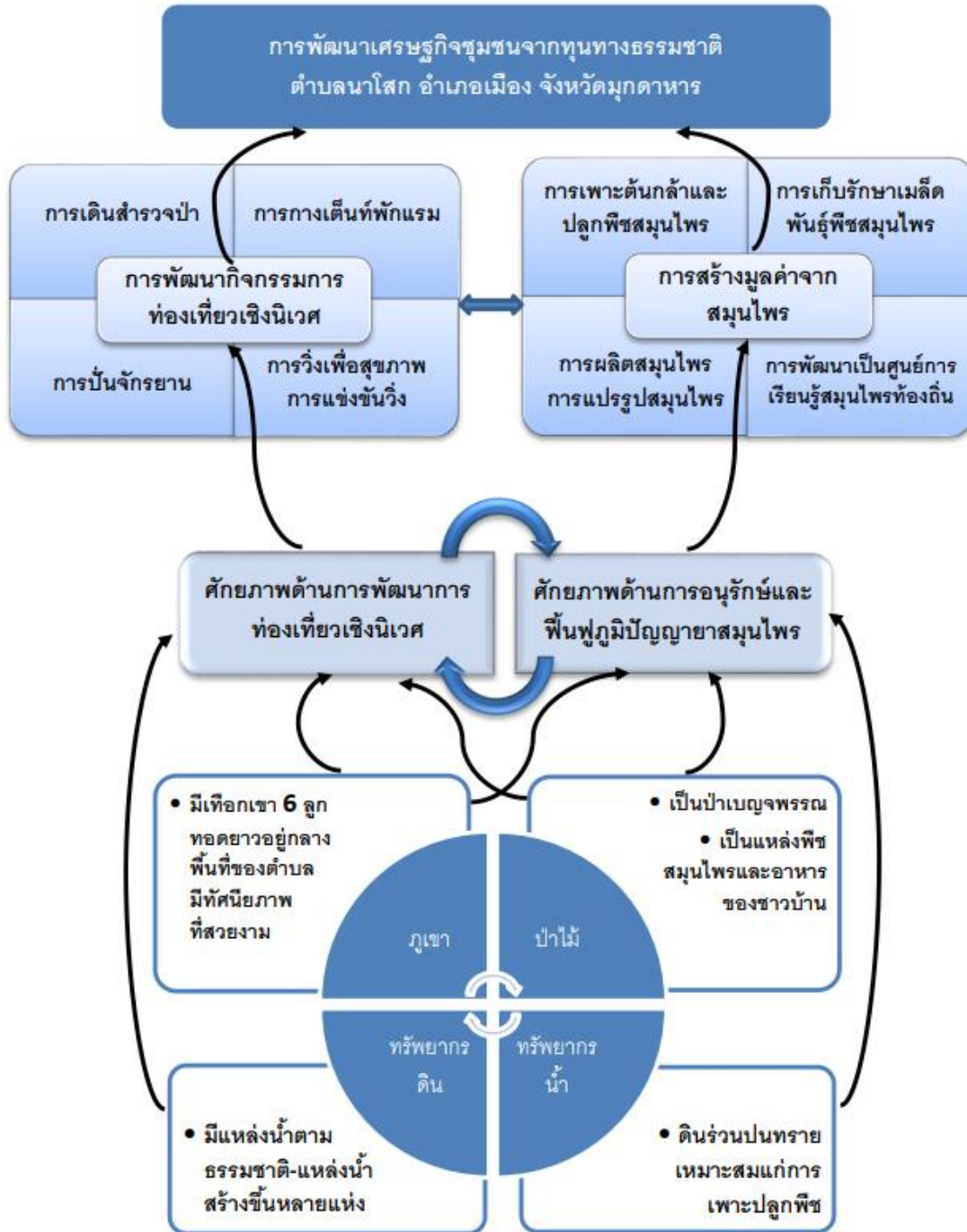
อภิปรายผล

1. จากบริบทและศักยภาพทุนทางธรรมชาติของตำบลนาโสก ที่พบว่ามีทรัพยากรป่าไม้ และภูเขาที่คงสภาพความเป็นธรรมชาติ มีป่าสมุนไพร มีเส้นทางเดินป่าอันมีทัศนียภาพที่สวยงาม แสดงให้เห็นว่าประชาชนตำบลนาโสกมีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติควบคู่ไปกับการใช้ประโยชน์ ทั้งนี้ในอดีตราษฎรชุมชนตำบลนาโสกได้มีการบุกรุกทำลายป่าเพื่อนำไม้มาสร้างบ้านและใช้พื้นที่ในการเพาะปลูก แต่ในปัจจุบันได้มีการจำกัดบริเวณและแยกส่วนระหว่างพื้นที่ทำกินกับป่าชุมชนที่ชัดเจน จึงทำให้มีการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้บนภูเขาโดยชุมชนและวัดทุกแห่งในตำบลนาโสก สอดคล้องกับสุรสิทธิ์ สุตรสุวรรณ และการุณย์ บัวเฟื่อน (2558: 83-84) ที่ศึกษาในชุมชนผู้ไทบ้านโพน พบว่า ในอดีตมีการตัดไม้มาสร้างบ้านจำนวนมาก แต่ในปัจจุบันมีการอนุรักษ์ป่าและอนุรักษ์น้ำ โดยมีหน่วยงานราชการดูแล การอนุรักษ์ป่าไม้ยังคงมีอยู่ที่วัดรังสีปาลิวัน เป็นต้น สอดคล้องและแตกต่างจาก ถาวร เผ่าภูไทย (2561: 63-83) ที่ศึกษาแนวทางการฟื้นฟูสภาพรูปแบบการท่องเที่ยววิถีชาวนาของชนเผ่าผู้ไทบ้านนาโสก พบว่า สภาพพื้นที่ป่าชุมชนบางส่วนถูกทำลาย ชุมชนไม่มีความตระหนักในการหวงแหนป่าชุมชน ไม่มีการฟื้นฟู พัฒนา บริหารจัดการหรือกำหนดระเบียบกติกาในการป้องกันหรือรักษาโดยคนในชุมชนที่ชัดเจน ประการที่สอง ชาวตำบลนาโสกมีภูมิปัญญาการใช้พืชจากธรรมชาติมาเป็นยาสมุนไพรรักษาโรค ยาเพิ่มกำลัง และเป็นยาหอม ประกอบกับสมุนไพรบางชนิดสามารถปลูกได้ และสถานบริการสาธารณสุขในตำบลได้ส่งเสริมการปลูกสมุนไพรในชุมชนนั้นแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดูแลสุขภาพและการรักษาโรคโดยใช้ยาจากธรรมชาติ ซึ่งทุนทางธรรมชาติดังกล่าวมีความเชื่อมโยงกับการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนตำบลนาโสกได้ คือ สามารถพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สามารถพัฒนาเป็นทางปั่นจักรยานชมวิวหรือจัดการแข่งขันวิ่งระยะไกลได้ และสามารถสร้างมูลค่าจากการผลิตยาสมุนไพรได้

2. จากบริบทและศักยภาพทุนทางธรรมชาติตำบลนาโสกที่สามารถกำหนดเป็นแนวทางการพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชน ได้สองประการคือ ด้านการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาสมุนไพรที่กล่าวมานั้น แสดงถึงการปรับตัวที่เหมาะสมของมนุษย์ในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติไว้ใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตและสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจได้ มีความสอดคล้องกับการศึกษาทุนเดิมและศักยภาพของชุมชนเพื่อการจัดการการท่องเที่ยววิถีไทพวนบ้านกลาง ตำบลปากตม อำเภอเขียงคาน จังหวัดเลย ของธนศิลป์ อินตา และคณะ (2562: ค-ฉ) ที่พบว่าศักยภาพทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ เป็นหนึ่งในศักยภาพ 5 ด้านของรูปแบบในการจัดการท่องเที่ยววิถีไทพวนบ้านกลาง สอดคล้องกับ ภาณุรังษี เตือนไธสง (2550: 105-111) ที่เสนอให้จังหวัดมุกดาหาร อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้คงสมบูรณ์และความบริสุทธิ์ ชะลอการเสื่อมโทรมให้มากที่สุด ทั้งในชุมชนและแหล่งท่องเที่ยว เพื่อจะได้สร้างความยั่งยืนด้านรายได้ให้ชุมชน

สรุปผลการวิจัย

การศึกษาการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากทุนทางธรรมชาติ ตำบลนาโสก อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทและศักยภาพทุนทางธรรมชาติ และเพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากทุนทางธรรมชาติของตำบลนาโสก อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร ผลการวิจัยพบว่า บริบททุนทางธรรมชาติของตำบลนาโสก ประกอบด้วย 1) ทรัพยากรดิน ส่วนใหญ่ประมาณ ร้อยละ 75 มีลักษณะเป็นดินร่วนปนทราย เหมาะสมแก่การเพาะปลูกพืช 2) ทรัพยากรน้ำ ตำบลนาโสกมีแหล่งน้ำตามธรรมชาติ ประกอบด้วย ลำห้วย 25 สาย บึงหนอง 30 แห่ง แต่ใช้ประโยชน์ทางการเกษตรไม่ได้เพราะมีตลิ่งชันมาก ในขณะที่มีแหล่งน้ำที่สร้างขึ้น คือ ฝายและอ่างเก็บน้ำขนาดเล็ก 17 แห่ง แต่ไม่มีระบบชลประทานจึงไม่ได้ใช้ประโยชน์ทางการเกษตร ในฤดูแล้งน้ำไม่เพียงพอต่อการอุปโภคบริโภค ส่วนในฤดูฝนจะมีน้ำหลากจากภูเขาไหลท่วมบางพื้นที่ 3) ภูเขา ในพื้นที่ตอนกลางของตำบลนาโสกมีเทือกเขาทอดยาวตามทิศตะวันออกไปตะวันตก ประกอบด้วยภูเขาน้อยใหญ่ 6 ลูก ครอบคลุมพื้นที่กว่าร้อยละ 65 ของตำบล มีทัศนียภาพที่สวยงาม และ 4) ป่าไม้ เป็นป่าเบญจพรรณ ซึ่งในอดีตพื้นที่ป่าไม้ลดลงมากเนื่องจากการลักลอบตัดไม้เพื่อทำการปลูกพืชเชิงเดี่ยว มีการเผาป่าเพื่อหาของป่า แต่ปัจจุบันทางราชการได้ประกาศให้เป็นป่าชุมชนและองค์กรชุมชนได้ทำการรักษาและฟื้นฟูพื้นที่ป่าบนภูเขาให้กลับมาอุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งพืชสมุนไพรและอาหารให้ชาวตำบลนาโสกได้ใช้ในปัจจุบันและอนาคต ทุนทางธรรมชาติของตำบลนาโสกดังกล่าว มีศักยภาพที่สามารถนำมาพัฒนาเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจให้แก่ชุมชนได้ 2 ประการ ได้แก่ ศักยภาพด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และศักยภาพด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาสมุนไพร ซึ่งนำมากำหนดเป็นแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ได้สองประการ คือ 1) การพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้แก่ การเดินสำรวจป่า การกางเต็นท์พักแรม การปั่นจักรยาน การวิ่งเพื่อสุขภาพหรือการวิ่งแข่งขัน และ 2) การสร้างมูลค่าจากสมุนไพร โดยการเพาะต้นกล้าสมุนไพร การเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์พืชสมุนไพร การผลิตสมุนไพร การแปรรูปสมุนไพร และพัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้สมุนไพรท้องถิ่น สรุปเป็นผังมโนทัศน์ได้ดังนี้

ภาพประกอบที่ 3 ผังมโนทัศน์เรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากทุนทางธรรมชาติ ตำบลนาโสก อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. จากการปฏิบัติการวิจัยในพื้นที่ตำบลนาโสกพบว่าส่วนราชการและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังไม่ให้ความสำคัญต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในตำบลนาโสกเท่าที่ควร ดังนั้นส่วนราชการและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงควรส่งเสริมและสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในตำบลนาโสก รวมทั้งกิจกรรมที่เกี่ยวข้องเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่จะเข้ามาในชุมชน เช่น การผลิตและการแปรรูปสินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน กลุ่มเกษตรปลอดสารพิษและเศรษฐกิจพอเพียง กลุ่มทำฟาร์มปศุสัตว์ทางเลือก กลุ่มทอผ้า กลุ่มยาสมุนไพร กลุ่มจักสาน เป็นต้น

2. จากการปฏิบัติการวิจัยในพื้นที่ตำบลนาโสกพบว่า มีทรัพยากรสมุนไพรที่หลากหลายและมีภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพรที่ยังคงปฏิบัติการอยู่ในชุมชน ประกอบกับสถานีอนามัยเฉลิมพระเกียรติฯ บ้านนาโสก ได้ให้ความสำคัญต่อการใช้สมุนไพรในการส่งเสริมสุขภาพ ดังนั้นส่วนราชการที่เกี่ยวข้องและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรส่งเสริมและสนับสนุนการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาสมุนไพรของตำบลนาโสกให้สามารถสร้างมูลค่าเป็นรายได้จากการจำหน่ายต้นกล้าและเมล็ดพันธุ์พืชสมุนไพร ผลิตภัณฑ์สมุนไพร รวมทั้งการพัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้สมุนไพรผู้ไทตำบลนาโสกเพื่อการถ่ายทอดองค์ความรู้และต่อยอดเชิงธุรกิจได้

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ควรทำการวิจัยและพัฒนาต่อเนื่องในเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและการพัฒนาสมุนไพรผู้ไทตำบลนาโสก อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร

เอกสารอ้างอิง

- ถาวร เผ่าภูไทย. (2561). แนวทางการฟื้นฟูการพัฒนาารูปแบบการท่องเที่ยววิถีชาวนาของชนเผ่าผู้ไทบ้านนาโสก ตำบลนาโสก อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- เทศบาลตำบลนาโสก. (2561). แผนพัฒนาท้องถิ่น พ.ศ. 2561-2565 ของเทศบาลตำบลนาโสก อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร. มุกดาหาร: สำนักงานเทศบาลตำบลนาโสก.
- ธนุศิลป์ อินดาและคณะ. (2562). การศึกษาทุนเดิมและศักยภาพของชุมชนเพื่อการจัดการการท่องเที่ยววิถีไทพวนบ้านกลาง ตำบลปากตม อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ภาณุรังษี เดือนไธสง. (2550). การศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวจังหวัดมุกดาหารให้เป็นเมืองท่องเที่ยวชายแดน. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนและการจัดการการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สุรสิทธิ์ สุตรสุวรรณ และการุณย์ บัวเพื่อน. (2558). วิถีชีวิตชาวผู้ไทย ตำบลโพธิ์ อำเภอกำแพง จังหวัดกาฬสินธุ์. วารสารสหวิทยาการวิจัย: ฉบับบัณฑิตศึกษา. 4(2), 79-86.
- เอี่ยมพร หลินเจริญ. (2555). เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ. วารสารการวัดผลการศึกษา. 17(1), 17-29.